CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK OCAKLARI VE HALKEVLERİNE GEÇİŞ

SAFA FURKAN KARACAKAYA

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2057
KÜLTÜR SERİSİ: 1118

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-643-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Proje Danışmanı: Ramazan Erhan Güllü

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Düzelti: İnayet Bebek

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Çelebi Şenel

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Vizyon Basımevi Kâğıtçılık
Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. Nu: 1/Z
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika Nu: 52098

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Safa Furkan Karacakaya: 1993 yılında İstanbul'da doğan yazar, 2011 yılında başladığı İstanbul Teknik Üniversitesi İmalat Mühendisliği bölümündeki eğitimine ara vererek 2013 yılında İstanbul Üniversitesi AUZEF Tarih bölümüne kayıt oldu. 2017 yılında tamamladığı lisans eğitiminin ardından, aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Halen aynı kürsüde doktora eğitimini sürdürmektedir. 2020 yılından itibaren Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. İyi düzeyde İngilizce, Almanca ve Fransızca bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....7
Önsöz 9
Giriş 11

1. Bölüm
Osmanlı Devleti'nde Türk Ocakları

1.1. II. Meşrutiyet, Türkçülük Hareketi ve
Türk Ocaklarının Kuruluşu 17
1.2. Türk Ocaklarının Nizamnameleri,
Hedefleri ve Faaliyetleri.....19
1.3. Türk Ocaklarının Millet ve Halk Anlayışı ile
Çağdaşlaşma Konusundaki Fikirleri.....20
1.4. Türk Ocakları'nın İktisat, Eğitim ve Kültür
Alanlarındaki Fikirleri 23
1.5. II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı Sırasında
Türk Ocaklarının Faaliyetleri 25
1.6. Türk Ocaklarının Mütareke Döneminden
Tekrar Açılana Kadar Olan Faaliyetleri.....29

2. Bölüm
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Ocakları

2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Milleti,
Türk Ocakları ve Halkçılıkla İlgili Görüşleri 37
2.2. Türk Ocaklarının Tekrar Açılması ve
Türkiye Cumhuriyeti'nde Teşkilatlanması 43
2. 3. Türk Ocaklarının Cumhuriyet Dönemi
Yapılanması ve Faaliyetleri (1923-1927) 52

2. 4. Türk Ocaklarının Cumhuriyet Dönemi Yapılanması ve Faaliyetleri (1927-1929).....63
2. 5. Türk Ocaklarının Kapatılmasına Giden Süreçteki Faaliyetleri (1930-1931).....70
2. 6. Türk Ocaklarının Mallarının Tasfiyesi.....74

3. Bölüm
Yabancı Elçilerin ve Avrupa Basınının Türk Ocaklarına Bakışı ve Amaçları Hakkındaki Yorumları

3. 1. İngiliz Diplomatların Türk Ocaklarına Bakışı ve Türk Ocakları Hakkında Yazmış Olduğu Raporlar.....85
3. 2. Amerikan Büyükelçilerinin Türk Ocaklarına Bakışları ve Türk Ocakları Hakkında Yazmış Olduğu Raporlar 101
3.3. Fransız Basınına Göre Türk Ocakları ve Faaliyetleri 104

4. Bölüm
Türk Ocaklarından Halkevlerine Geçiş ve Halkevlerinin İlk İki Yıldaki Faaliyetleri

4.1. Halkevlerine Duyulan İhtiyacın Sebepleri 125
4.2. Halkevlerinin Kuruluşundan Önce Halkçılık Faaliyetleri . 129
4.3. Halkevlerinin Kuruluşu ve Şubeleri.....131
4.3.1. Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi 134
4.3.2. Güzel Sanatlar Şubesi 137
4.3.3. Temsil Şubesi 139
4.3.4. Spor Şubesi 141
4.3.5. İçtimai Yardım Şubesi.....144
4.3.6. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi 146
4.3.7. Kütüphane ve Neşriyat Şubesi.....147
4.3.8. Köycüler Şubesi 150
4.3.9. Müze ve Sergi Şubesi 153
4.4. Halkevlerinin İlk İki Yıllık Dönemdeki Faaliyetleri.....154

Sonuç.....175
Kaynakça 177
Ekler 185

ÖNSÖZ

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kurulduğu temellerin ve Türk milletinin modern bir toplum olabilmesi için yapılan inkılapların halka ulaştırılması noktasında en çok faaliyet göstermiş olan iki kurumun yapısını, faaliyetlerini ve imkânlarını inceleyip karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda özellikle Türk Ocaklarının kapanana kadar olan dönemdeki düşünceleri, faaliyetleri ve teşkilatı incelenmiş, bunların ne kadarının Halkevlerine aktarıldığı noktası ortaya konmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde Türk Ocakları ve Halkevleriyle ilgili oldukça yoğun bir literatür bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu literatürden mümkün olduğunca faydalanılmaya çalışılmıştır. Yine çalışmaya orijinallik katmak ve Türk Ocaklarının Cumhuriyet dönemindeki yapısı ve faaliyetleri hakkında yeni bilgiler ortaya koymak amacıyla İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivleri taranarak, yabancı diplomatların Türk Ocaklarına bakışları ve faaliyetlerinden yaptıkları çıkarımlar değerlendirilmiştir. Türk Ocakları hakkında yapılmış çalışmalarda çok fazla gündeme gelmeyen bir nokta olan yabancı ve özellikle Avrupa basınının Türk Ocaklarına bakışı Fransız basını özelinde incelenmiştir. Hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasındaki siyasi tercihleri hem de Türk Ocaklarının apolitik tutumu hakkında ilginç noktalar tespit edilmiştir. Türk Ocaklarının ve Halkevlerinin kuruluş dönemleriyle ilgili Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde daha önceki çalışmalarda kullanılmamış bazı belgeler de çalışmada kullanı-

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde henüz Türk milliyetçiliğiyle ilgili fikrî tartışmalar filizlenmeden önce Avrupa'da Türklere olan ilginin sonucu bu alanda iki akım ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Fransa'da ortaya çıkmış olan Türk severlik manasına gelen "Turquerie" ve akademik çalışmaları daha fazla içine alan "Türkoloji" bilimidir. Türkler hakkında yabancıların bu ilgi ve araştırmalarının bir neticesi olarak Osmanlı bürokrat ve aydınları da öncelikle dil, edebiyat ve tarih alanlarında araştırmalara başlamıştır. Ahmet Vefik Paşa[1]

[1] Sultan II. Mahmut döneminde İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Vefik Paşa'nın babası Hariciye Nezaretinde birçok görevde bulunmuş Ruhuddin Mehmet Efendidir. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte 1813 ve 1823 yılları arasında olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır. Mühendishane-i Berri-i Hümayunda okurken 1834 yılında babasının Paris elçiliği tercümanı olarak atanması nedeniyle okulu bırakarak Paris'e gitmiştir. 1837 yılında İstanbul'a döndüğünde Hariciye Nezareti Tercüme Odasında memurluk hayatına başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar çeşitli görevlerle hem yurt içinde hem de yurt dışında başarıyla hizmet etmiş olan Vefik Paşa, 5 Şubat 1877 günü Meclis-i Mebusan başkanı olarak atanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında sadrazamlık da yapmış olan Vefik Paşa, 1882 yılında ikinci kez kısa süreyle sadarete atanıp azledilmesinden sonra kendisini ilmî çalışmalara vermiştir. Türkçe'nin Arapça ve Farsçanın etkisiyle halk tarafından anlaşılamaz hâle gelmesi karşısında hem yazı dilini sadeleştirmek hem de Türkçenin ifade zenginliklerini ortaya çıkarmak için çalışmış olan Paşa, Türklüğün Anadolu'ya gelmeden önce de var olduğunu ve Osmanlı Türklüğünün de bunun devamı olduğunu ilk ortaya koyan isimlerdendir. Ömer Faruk Akün, "Ahmet Vefik Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s. 143-157.

1. BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜRK OCAKLARI

1.1. II. Meşrutiyet, Türkçülük Hareketi ve Türk Ocaklarının Kuruluşu

Türk Ocakları, çok milletli Osmanlı Devleti'nin yapısı içinde 19. yüzyılın ikinci yarısında hem Müslüman hem de gayrimüslim diğer milletlerin özerklik ve bağımsızlık isteklerine karşı tepki olarak, Türk aydınları arasında giderek daha fazla ağırlık kazanan Türk milliyetçiliği fikrinin gelişmesi ve teşkilatlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Bahsedilen süreçte kurulan birçok cemiyet ve dernek bulunmakta ise de Türk Ocakları bunların arasında en uzun ömürlüsü ve etkilisi olarak ön plana çıkmıştır.[1]

Bu çerçeve içinde Osmanlı Devleti'ndeki Türklerin millî varlığını tehlikede gören Türk gençleri ve aydınları İkinci Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki Cemiyetinin takip ettiği Osmanlıcılık politikasına karşı duyulan hayal kırıklığıyla kendi fikirlerini daha yüksek sesle gündeme getirebilecek bir teşkilat oluşturma çabasına girmişlerdir.[2]

---

1 Osmanlı aydınları arasında Türk milliyetçiliği fikrinin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi için bkz. Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi: Türklük Fikri, Türkçülük Cereyanı, Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul 2016; Türk Ocakları'ndan önce Türk milliyetçilerinin kurduğu bazı cemiyet ve dernekler için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi,* İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 440-447; Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931),* İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 15-51; Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi*, s. 103-130; Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme*, s. 85-89; İbrahim Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989, s. 13-17.

2 François Georgeon, "Les Foyers Turcs a L'Epoque Kemaliste (1923-1931)", *Turcica: Revue D'Etudes Turques*, Cilt: 14, Yıl: 1982, s. 169; Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme*, s. 93-96; Karaer, *Türk Ocakları ve İnkılaplar*, s. 19.

Öncelikle Askerî Tıbbiye öğrencileri arasında milliyet esasına dayanan bir cemiyet kurma fikri kabul görmüş ve bu gençler dönemin milliyetçi aydınlarına başvurarak onlardan kendilerine yardım ve öncülük etmelerini istemişlerdir. 20 Haziran 1911'de Ahmet Ağaoğlu'nun evinde gerçekleştirilen bir toplantıya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden İstanbul Mebusu Ahmet Nesimi Bey, Ahmet Ferit Tek, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Fuat Sabit, Emin Bülent, Mehmet Ali Tevfik ve öğrencileri temsilen Hüseyin Fikret ve Remzi Osman katılmıştır. Bu toplantıda milliyet esasına dayanarak kurulacak olan cemiyetin isminin "Türk Ocağı" olması kabul edilmiştir. Toplantıda fiilen kuruluşu gerçekleştirilen Türk Ocağının kurucuları Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ferit Tek, Ahmet Ağaoğlu ve Fuat Sabit olarak belirlenmiştir. İdare heyeti ise Mehmet Emin Yurdakul (başkan), Yusuf Akçura (ikinci başkan), Mehmet Ali Tevfik (kâtip), Fuat Sabit (veznedar) olarak seçilmiştir. Fiilî olarak kurulduktan sonra birkaç toplantı daha yapan Türk Ocağının resmi kuruluşu ise bir müddet gecikmiştir. Bu süreçte nizamnamesi de tamamlanan Türk Ocağının resmî kuruluşu 25 Mart 1912 tarihinde *Tanin* gazetesinde ilan edilmiştir. Başkan Mehmet Emin Yurdakul'un Erzurum'a mutasarrıf olarak atanması nedeniyle idare heyetinde değişikliğe gidilmiş ve resmî kuruluşta idare heyeti Ahmet Ferit Tek (başkan), Yusuf Akçura (ikinci başkan), Mehmet Ali Tevfik (kâtip), Fuat Sabit (veznedar) olarak değiştirilmiştir.[3]

Osmanlı Devleti'nin çeşitli din ve milletlerden oluşan yapısı içinde Türklerin bir tepki ve kendini bulma hareketi olarak ortaya çıkan Türk milliyetçiliği fikrinin teşkilatı olan Türk Ocakları, kısa zamanda dönemin önemli bilim

[3] Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi*, s. 131-141; Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten*, Cilt: 50, Sayı: 196, 1986, s. 202.

2. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK OCAKLARI

2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Milleti, Türk Ocakları ve Halkçılıkla İlgili Görüşleri

Cumhuriyet döneminde Türk Ocakları ve Halkevleri aracılığıyla uygulanan sosyal ve kültürel politikaları daha iyi bir şekilde değerlendirebilmek ve bu kurumlardan beklentileri anlayabilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın millet, halk eğitimi ve kültür hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak oldukça önemlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte izlemek istediği politikalar herhangi bir ideolojinin doğrudan Türk milletine uygulanması değil, milletin ve ülkenin mevcut hâli, imkânları ve geçmişiyle doğrudan ilişkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin en başından itibaren halka dayanan ve onu temsil eden halkçılık düşüncesinin en temel özellikleri millî olması, orijinal olması yani ne komünizme ne de sosyalizme benzememesi, toplumcu olması, halkın halk için ve halk tarafından yönetilmesi, hey şeyin kaynağının halk olması, meşruiyetini halktan alması ve halkın önceliklerine saygılı olmasıdır.[1]

Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşleri doğrultusunda hazırlanan 1924 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan bütün vatandaşlar din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk kabul edilmiştir. Kültür ve ideal birliğini, vatanın ve milletin temeli olarak gören Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'ni "Türkiye halkına Türk milleti denir" diyerek milleti "Dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet" olarak tarif etmiştir. Millî kültür oluşturma

[1] Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık*, s. 153, 195-222; Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu: Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 59.

politikası çerçevesinde harf inkılabı, dil ve tarih tezleriyle topluma millî bir kimlik vermeye çalışmıştır.[2]

Mustafa Kemal Paşa bu millî kimlik oluşturma sürecinde Batı medeniyetinin birbirinden farklı birçok kültürden oluştuğunun farkında olarak, modernleşme yolunda önceliğin millî kültüre verilmesini önemsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini bu şekilde millî Türk kültürüne dayandıran Paşa, Türk kültürünün geliştirilmesi ve millete ulaşılabilmesi için uzun bir mücadele vermiştir.[3]

Hem İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Ocakları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesindeki faaliyetleri hem de Halk Fırkasının kuruluş sürecinde ortaya konan dokuz umdenin belirlenmesinde oynadığı rol düşünüldüğünde Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçiş sürecinde fikirleri en etkili olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'yı en çok etkilemiş aydınların başında gelmektedir. Ziya Gökalp'in İkinci Meşrutiyet'te ülkenin kurtuluşu için ortaya koyduğu Türkçülük anlayışının en önemli sacayaklarından birisi olan halka doğru anlayışı, aydınlarda mevcut bulunan medeniyetin halkla, halkta bulunan millî kültürün ise aydınla buluşturulmasını ifade etmiştir.

Ziya Gökalp'in halkçılık düşüncesinin temelinde bulunan iki unsurdan birisi olan halkın siyasete katılması, kültür ve siyaset arasında bir iş bölümü ortaya çıkarmıştır.

---

2 Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi*, s. 264-266; Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu*, s. 79-80.

3 Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 3; Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan kurduğu yeni Türk devletinin temelini Türk kültürüne dayandırırken diğer taraftan da Batı medeniyetinden müspet ilmi alıp toplumsal yaşamın her sahasına yaymaya çalışmıştır. Devletin sağlamlığını Türk kültürünün güçlendirilmesiyle eşit gören Paşa, toplumu ilgilendiren her konuda ilmî yöntemlerin kullanılmasını istemiştir. Cezmi Eraslan, "Türk İnkılabında Yöntem ve Anlayış", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 132.

3. BÖLÜM

YABANCI ELÇİLERİN VE AVRUPA BASININ TÜRK OCAKLARINA BAKIŞI VE AMAÇLARI HAKKINDAKİ YORUMLARI

Türk Ocakları hem fikrî altyapısıyla hem de hızlı bir şekilde büyüyüp Türkiye'deki etkili kurumlardan birisi hâline gelmesiyle Cumhuriyet döneminde ülkede görev yapmakta olan yabancı elçilerin dikkatini çekmiştir. Ocağın kuruluşu, ideolojisi, faaliyetleri ve üyeleri hakkında bilgi sahibi oldukça kendi Dışişleri Bakanlıklarına Türk Ocakları hakkında raporlar gönderen büyükelçiler, aynı zamanda çeşitli vilayetlerde görev yapan konsoloslarının ülke içinde düzenlemiş olduğu gezilerde Türk Ocakları hakkında edinmiş oldukları intibaları da aktarmışlardır.

Türk Ocaklarının yapısı ve faaliyetleri, sadece ülkede görev yapmakta olan büyükelçilerin değil aynı zamanda Avrupa basının da ilgisini çekmiştir. Türk Ocaklarının düzenlemiş olduğu faaliyetlerden sinema ve tiyatro gösterimi, kurslar açılması gibi önemli olanlar Avrupa basınında yer bulmuştur. Çalışma kapsamında İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanlıkları Arşivleri ile Fransız Basını taranmış ve Türk Ocakları hakkında tespit edilen rapor ve haberler bu bölümde değerlendirilmiştir.

3. 1. İngiliz Diplomatların Türk Ocaklarına Bakışı ve Türk Ocakları Hakkında Yazmış Olduğu Raporlar

Türk Ocaklarının bütün ülke geneline yayılması, 250'den fazla şubeye ve 30.000'den fazla üyeye sahip büyük bir teşkilat hâline gelmesi Türkiye'de görev yapmakta olan İngiliz diplomatların dikkatini çekmiştir. İngiltere'nin Türkiye'deki büyükelçisi George Clerk, İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain'e 27 Temmuz 1927 tarihinde gönderdiği bir raporda İzmir, Edirne ve Trabzon'da görev

yapan İngiliz konsolosların Türk Ocakları hakkında yapmış olduğu değerlendirmeleri aktarmıştır.

Clerk, raporun girişinde Türk Ocaklarının Türkiye'nin dört bir yanında halkın Batı kültürünü daha yakından tanıması, modern sosyal ve bilimsel fikirler hakkında bilgi sahibi olması amacıyla kurulduğunu belirtmiştir. Türk Ocaklarının Batı düşüncesinin Türkiye'de gelişmesi için bir pencere açtığı iddiasında olduğunu ifade eden Clerk, Ocakların bütün politik meyillerden uzak olduğunu ve sadece yeni Türkiye'nin ilkelerini halk arasında yayma görevinde Halk Fırkası yöneticileriyle yakın ilişkide bulunduklarını belirtmiştir. Clerk Türk Ocaklarının taşrada Halk Fırkasının bir kolu gibi hareket ettiği değerlendirmesinde bulunurken, hükûmetin normal yollarla otoritesini kullanmakta güçlük çektiği yerlerde Türk Ocaklarını halka ulaşmak için bir vasıta olarak gördüğünü iddia etmiştir.[1] Bu değerlendirmesinde Clerk, 1927 yılındaki Türk Ocakları kurultayında alınan kararlardan bahsetmiş ve hükûmetin sosyal politikasının uygulanması noktasında Türk Ocaklarından beklentilerine ve ona verilen öneme dikkat çekmiştir.

Clerk, Türk Ocakları hakkında değerlendirmelerini kısa tutarken kendi raporunun sonuna İzmir, Edirne ve Trabzon'daki İngiliz konsoloslarının Türk Ocaklarının bu bölgelerdeki durumu ve Halk Fırkası'yla olan ilişkileri hakkında yazmış oldukları raporları eklemiştir.

İzmir'deki İngiliz konsolosu Türk Ocakları ve İzmir'deki şubeleri hakkındaki yorumlarına İzmir'de hükûmetin oldukça güçlü olduğunu, İzmir'deki CHF teşkila-

[1] FO-424-267, *Further Correspondence Respecting Turkey, Part XIV, July to December 1927*, No:17, s. 34; İngiltere'nin Türk Ocaklarına yönelik ilgisi daha önce araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz. Funda Selçuk Şirin, "İngiliz Belgelerine Göre Türk Ocaklarının Faaliyetleri (1927-1930)", *Türk Yurdu*, Sayı: 319, Mart 2014, s. 56-61.

4. BÖLÜM

TÜRK OCAKLARINDAN HALKEVLERİNE GEÇİŞ VE HALKEVLERİNİN İLK İKİ YILDAKİ FAALİYETLERİ

4.1. Halkevlerine Duyulan İhtiyacın Sebepleri

Türk Ocakları CHF'na iltihak edilene kadar gerek sosyal ve kültürel anlamda gerekse inkılapların halka ulaştırılması konusunda faaliyetlerini sürdürmüş ve bu konularda son ana kadar CHF'yle hiçbir anlaşmazlık yaşamamıştır. Bu açıdan bakıldığında Türk Ocaklarının kapatılıp yerine Halkevlerinin geçmesi sürecini iç siyaset bağlamında değerlendirmek çok daha doğru olacaktır. 1929 ekonomik buhranının etkilerinin açıkça ortaya çıkmaya başladığı bir dönemde büyük bir yurt gezisine çıkmış olan Mustafa Kemal Paşa, ekonomik zorlukların halkı ne derece etkilediğini ve hükûmetin halka ulaşmak konusunda ne kadar zayıf bir görüntü çizdiğini bizzat müşahede etmiştir. Bunun ardından Mustafa Kemal Paşa, sosyal ve siyasi hayatta bir hareketlenme meydana getirmek üzere Fethi Bey'le birlikte çalışmıştır. Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa sürede toplumun her kesiminden tahminlerin çok ötesinde destek toplaması Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerinden tepki görmüştür. Mustafa Kemal Paşa'yla kısa sürede içinde karşı karşıya gelmek zorunda kalacağını öngören Fethi Bey'in partisini feshetmesiyle kapanan bu dönemde Darülfünun ve Türk Ocakları dâhil, normal şartlarda CHF'nı desteklemesi gereken birçok kurum ve kuruluş SCF'nı desteklemiştir. Bu tecrübeden hareketle halk eğitimi, kültür ve inkılapların halka ulaştırılması noktasında kendisini tek yetkili kılmak isteyen CHF, Türk Ocaklarını kendi bünyesine almıştır.

Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından sadece binaları ve malları değil, aynı zamanda üyeleri de Halkevlerine geçiş yaparak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Eskiden Türk Ocakları bünyesinde yürüttükleri faaliyetleri

artık Halkevleri çatısı altında yürütmeye başlayan üyeler açısından büyük bir değişiklik olmamış, sadece bağlı oldukları yönetim değişmiş, denetim artmış ve doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkasına bağlanmışlardır.

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bu geçiş sürecinde bütün CHF yöneticileri oldukça hassas davranmış, halk eğitimi konusuna özel bir önem vermişlerdir. Halkevleri de aynı Türk Ocaklarının yaptığı gibi Türk kültürünü araştırmak, halkın bu konulara merakını uyandırmak amaçlarını gütmüştür.[1]

Yukarıda belirtildiği gibi Halkevlerinin temel amacı Türk Ocaklarıyla aynı olmuştur. Türk milletinin eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek, aynı ülkülere bağlı bir top-

[1] Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, s. 37-49; Nurettin Güz, "Türk Ocakları ve Türk Yurdu'ndan Halkevlerine", *Türk Yurdu*, Cilt: 31, Sayı: 283, Mart 2011, s. 174-177; Nurcan Toksoy, "Türk Ocaklarından Halkevlerine", *Türk Yurdu*, Cilt: 31, Sayı: 283, Mart 2011, s. 186; Türk Ocaklarından Halkevlerine geçiş sürecini değerlendiren bazı yabancı diplomatlar da bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Örneğin 26 Şubat 1932 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda bir süredir CHF içinde faaliyet yürütmekte olan Türk Ocaklarının isminin değiştirildiği ve Halkevleri ismini aldığı belirtilmiştir. Amerikan konsolosu yaşanan gelişmeleri "yeni teşkilat, eskisinin aynısı sadece ismi değişti ve faaliyetleri partinin daha katı gözetimi altında" şeklinde özetlemiştir. National Archives and Records Administration (NARA), Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department od State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1930-1944. Central File: Decimal File 867.145, Internal Affairs of States, Charities, Philanthropic Organizations, Turkey, Institutional Homes, Feb, 16, 1932- July 1, 1932.s. 4. Ülkenin sadece batısında değil, aynı zamanda doğusunda da Halkevleri Türk Ocaklarının mirası üzerine inşa edilmiştir. 24 Şubat 1934 tarihinde faaliyete geçen Siirt Halkevi, daha önce Türk Ocakları olarak kullanılan, dokuz odalı ve 350 kişi kapasiteye sahip salonu bulunan binaya yerleşmiştir. Abdülaziz Kardaş, "Cumhuriyet Döneminde Bir Modernleşme Hareketi Olarak Siirt Halkevleri ve Halkodaları", *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 7, 2014 Yaz, s. 415.

EKLER



L'OFFENSIVE DU RIFF

Le rôle des Turcs

LE MOUVEMENT NATIONAL TURC. — SES REPERCUSSIONS CHEZ LES AGITATEURS DU RIFF

Sous ce titre, nous avons publié le mardi 7 juillet, un article contenant une série de documents démontrant, d'une façon impressionnante, l'agitation qui règne à l'heure actuelle, dans les milieux inter-islamiques, sous le couvert du nationalisme, agitation qui se traduit par une série d'actes et de gestes susceptibles d'exercer une influence regrettable chez les Riffains armés contre nous.

Cette étude a quelque peu ému les milieux officiels turcs, si nous en jugeons par le démenti que nous adresse le bureau de presse turc qui s'abrite sous le pavillon de l'ambassade, rue de Villejust.

Ce bureau nous envoie, en effet, un démenti, *en une forme si orientale*, que nous préférons ne pas le publier, tel qu'il nous est adressé ; ce serait, en effet, rendre à la cause turque le plus mauvais service. Ceci ne nous empêche pas, d'ailleurs, de reproduire les points essentiels sur lesquels il porte.

Il est inexact, prétend le bureau de presse turc, que le Foyer turc soit un centre de propagande active contre les puissances coloniales européennes.

" Ledit Foyer est une institution purement nationale et laïque, et ne s'occupe, en aucune façon, du mouvement islamique. "

Il est évident que le Foyer turc (même si, au lieu de le designer sous le vocable Turk Odjaghi, on l'appelle Turk Yourdou, comme l'usage en prédomine aujourd'hui), n'a pas été créé officiellement pour faire de la propagande anteuropéenne, voire antifrançaise. Mais ici, nous ne sommes pas à Constantinople, nous sommes à Paris, et nous aimons les situations nettes et claires.

Or, comment concilier le caractère purement national-turc d'une institution, si celle institution admet parmi ses membres des éléments notoirement non-turcs comme les Agra-Oglou, les Aktchoura-Oglou, et autres azerbeydjanens, tartares de Crimée, de Kasan, etc. ?

Comment concilier encore ce caractère purement national et laïque avec la création de sections importantes dans des villes étrangères, sections où le nombre des vrais Turcs est en minorité notoire, ainsi qu'à Genève, Lausanne, etc.

Le bureau de presse, si formel dans ses démentis, peut-il prouver d'une façon aussi [illegible] noir à notre Etat-Major, car il est très connu.

Le bureau de presse turc ignore-t-il donc que, quand il s'agit de certains actes de propagande ou de polémique, on n'hésite pas, même à Constantinople, à prendre un faux nom, voire un pseudonyme, et faut-il lui dire, par exemple, le nom que dissimule le pseudonyme de Kara Chamsi, l'auteur d'un ouvrage fameux, plutôt dur pour les Arméniens ? On le connaît bien cependant à l'ambassade. Il y a séjourné plus d'une fois avant 1914.

Quant à Ishan Chérefeddine, Ramsi Hamdoullah, dont nous avons également signalé la présence dans le Riff, leur présence à l'Etat-Major du général Fevzy pacha, pendant la guerre, était pourtant notoire et connue de nos propres services. Il est vrai qu'ils sont partis pour le Riff sous un autre nom. Nous avons eu tort de donner le véritable, sans doute ?

Et puisque le bureau de la presse turque semble si disposé à renseigner l'opinion française, ce dont nous ne nous étions pas aperçus jusqu'à ce jour, pourrait-il nous expliquer pourquoi l'*Ikdam*, journal notoirement officieux, a publié, dans son numéro du 2 juillet, la photographie d'Abd-el-Krim, non pas avec cette simple mention, ce qui eut été très normal, mais avec, en exergue, cette phrase qui, à elle seule, est tout un programme :

Le Grand Héros d'Islam.

Pourrait-il également nier qu'à la conférence de la section des maîtres de Echille Yourdoudle Foyer vert), le ministre de l'instruction publique a prononcé un grand discours sur la nécessité et les perspectives politiques du développement de l'éducation de l'Islam, discours duquel nous détachons cette phrase qui, elle aussi, en dit plus long que de longs commentaires : " Si quelques milliers d'Anglais sont maîtres des Indes, c'est grâce à leur éducation. "

Nous nous en tenons là pour aujourd'hui, nous disons pour aujourd'hui, car nous apporterons bientôt d'autres précisions, mais nous prions le bureau de presse turc, encore une fois, de vouloir bien se souvenir qu'il n'est pas sur les rives du Bosphore, mais sur celles de la Seine et à quelques cent mètres seulement de l'Arc-de-Triomphe. — *H. V.*

∴

Ek-1: *L'Ère Nouvelle*, "L'Offensive Du Riff: Le Role des Turcs", No: 2812, Yıl: 7, 17 Temmuz 1925.